

Петрова Н.
(Україна)

ТРАДИЦІЙНІ ІГРИ ТА РОЗВАГИ В ДОШЛЮБНОМУ СПІЛКУВАННІ УКРАЇНЦІВ І РОСІЯН ОДЕЩИНИ

Народні ігри, відомі нам як забава – своєрідна школа виховання. Гра була вигадана ще нервісними людьми як частина складного ритуалу, який мав на меті інтенсифікувати людську енергію для найповнішого впливу на явища природи і життя. Пізніше ігри втрачають свій магичний смисл і переходять у розряд молодіжних та дитячих забав. Тож, вони бувають досить різноманітні: дитячі й молодіжні; ті, в які гуляють тільки в хаті, та ті, в які гуляють надворі; хлоп'ячі та дівчачі або парубоцькі та дівочі; зимові, весняні, та до всіх пор року, постові, а також до різних свят¹.

Дослідження ігор дає багатющий матеріал для з'ясування історичних умов формування будь-якої нації, коріння її звичаїв, вірувань та традицій. В даному випадку нас цікавлять ігри, які можна умовно назвати молодіжними, тобто ті, в які гуляли парубки та дівки під час різних форм дошлюбного спілкування. Деякі спостереження з цього приводу були зроблені автором під час експедиційних досліджень на Одещині протягом останніх чотирьох років в с. Михайлівка Саратського району [1], с. Руська Іванівка [2] та с. Чистоводне [3] Білгород-Дністровського району, с. Демидове [4], с. Яковлівка [5] Березівського р-ну, с. Мирне [6], с. Десантне [7], с. Василівка [8], с. Шевченково [9], с. Фурманівка [10] Килійського району серед українців та росіян².

Слід зазначити, що в народному середовищі здавна неабияке значення для

подружнього життя надавалося такому факторові, як виникнення симпатій та взаємних почуттів між парубком та дівчиною – майбутніми нареченими. Ці почуття зароджувалися, як правило, під час різноманітних форм дошлюбного спілкування молоді в традиційному середовищі. Цілком природно, що спілкування, як правило, відбувалося не тільки по принципу розподілу хлопці – дівчата, а й по принципу розподілу майбутніх подружніх пар і цей факт дуже наглядно виступає при дослідженні різноманітних ігор та розваг молоді.

Однією з розваг молоді в Україні і зокрема на Одещині були так звані «вулиці» («вечерінки») – своєрідні вечорниці дівчат і хлопців на свіжому повітрі «під хатою на скамейках» [1, 4, 5]. Під час проведення «вулиць» грали в ігри, співали пісень. На «вулиці» збиралися по «своїм кутам» щовечора до початку польових робіт, а потім, коли починалася робота в полі – в неділю та святкові дні.

До ігор, в які молоді парубки та дівчата гуляли на свіжому повітрі можна віднести *постові ігри* – тобто ті, в які гуляли коли був піст. Нами зафіксовані такі ігри: «Гілки» (росіяни) [6, 8]: за правилами вона нагадує «лапту», в якості бити виступала «гілка», а м'ячики – «мечики» були саморобними. Приймають участь близько 10-ти осіб. «Гілки» або «цуцик» (українці) [7]: дівчата з клубка

© Петрова Н., 1999.

вовни робили м'яча та кидали одна одній. Третя стояла посередині між ними та намагалася зловити м'яча. «Дурной колес» (росіяни) [6]: 10-12 осіб брали один одного за руки та «крутилися задки», тобто розкручувалися, а потім різко відпускали один одного, таким чином всі розліталися в різні сторони, та падали. «Кручене теля» (українці) [9]: «задки ходимо кругом, крутимосся й крутимосся, а тоді назад». Дуже схожа на попередню гру «дурной колес». «У борща гуляти» (українці) [6]: хлопці й дівчата, тримаючись за руки, проходили по вулицях села, співаючи «посні пісні» (Наприклад: «Варвару»). «Дучки» (українці) [9]: дучки – це холмики, зроблені з грудок землі. Їх робилося чотири. Біля кожної з дучок стояв хлопець або дівчина. Навпроти них стояло ще четверо, які кидали м'яч у дучки. Якщо м'яч влучав у дучку, той, що потрапив, мінявся місцем з тим, хто «стояв на дучці». «Вдарив не вдарив так стій, вдарив не вдарив – тікай» (українці) [9]: грали з м'ячем – хто в кого попаде. «Заїнька» (українці) [9]: дівчата ставали в коло. Та, яку обрали «Заїнькою» стояла посередині. Дівчата співали, а «Заїнька» виконувала все, про що співалось: бралася за голову, за вуха, за плечі, під боки, за коліна. При цьому дівчата співали таку пісню:

*Заїньку, тай за головоньку.
Та й нікуди заїньку
та й не виглянути,
Та й нікуди заїньку
та й не вискочити.
Заїньку, вушка два вушка.
Та й нікуди заїньку
та й не виглянути,
Та й нікуди заїньку
та й не вискочити.
Заїньку, плечі в нечі.
Та й нікуди заїньку
та й не виглянути,
Та й нікуди заїньку*

*та й не вискочити.
Заїньку, скоки в боки.
Та й нікуди заїньку
та й не вискочити,
Та й нікуди заїньку
та й не виглянути.
Заїньку, сінця в колінця.
Та й нікуди заїньку
та й не виглянути,
Та й нікуди заїньку
та й не вискочити.*

Були також ігри, в які гуляли незалежно від церковного календаря: «Черепки» (росіяни) [6]: кожний гравець мав свої «черепки» (кусочки-уламки битого посуду з малюнком). Мета гри – загнати щигликами свої «черепки» в ямку. «Пересигавки» (росіяни) [6]: гуляли дівчата, парами. Загальна кількість гравців – четверо. Дві дівчини сідають на землю (траву т.ін.) та піднімають вгору ноги спочатку на висоту стопи, потім вище – на дві стопи, потім додають ще руку, потім – другу й т.ін. Дві другі дівчини намагаються подолати перешкоду – перестрибують, на російській мові це звучить «пересигивают». «Соля» (українці) [7]: одна ведуча. Всі дівчата сідали в рядок та піднімали ноги догори. Ведуча повинна була перестрибувати їх ноги, якщо вона падала – то потім сідала і ведучою ставала інша дівчина. «Джигарда» (росіяни) [6]: молодь збиралася на пустирі, сідали на «корточки» та стрибали один через одного. При цьому співали різні пісні, або промовляли лічилки. «Раскол» (росіяни) [6]: збиралися парубки та дівчата, розподілялися на дві групи, які ставали одна проти одної, посередині ставав один парубок, який намагався упіймати дівчину, що біжить до свого парубка, якщо зловив: цілує. Якщо не зловив і пара зійшлася – вони цілуються. Посередині міг стояти будь-який парубок, вони мінялися по черзі. «Хороню» (росіяни) [6]: аналогічна грі в «колеч-

ко». Учасники сідають, склав долоні. Ведучій каже:

*Хороню, хороню и похороню
Чистым золотом пропало.
И в кого, и в кого
И в боярыня мово.
Черт, хата горит
Нема кому потушить.
Лай, лай, отдай.*

Якщо не вгадує у кого, продовжує водити, як вгадав – міняються.

«Прыжки» (росіяни) [6]: з очерету робили перешкоду, крізь яку потрібно було перестрибувати. Це виглядало так: двоє учасників піднімали очерет над землею і таким чином поступово підвищували висоту перешкоди, яку потрібно було подолати. Нагадує сучасну гру дівчат в «резиночки». «Кремушки» (росіяни, українці) [6, 9]: грають дівчата, дуже рідко – хлопці. Для гри необхідно мати 5 штук «кремушков» (обтерті та заглажені уламки цегли). Мета гри: з найбільшою спритністю при підкиданні одного «кремушка» схопити з столу або землі 1,2,3,4 інших. Таким чином гра складається з 1 кону, 2 кону, ..., «люльки». Зберігали «кремушки» як предмет особистої гордості. «Шашки», «шашечки» (росіяни) [6]: напередодні Різдва різали свиней та варили холодець, коли розбирали м'ясо то вибирали кісточки підквадратної форми, які висушували на печі та фарбували в різні кольори. Мета гри: точно влучити своєю «шашкою» в «шашку», яка лежить на столі, або на землі. Якщо влучив – забираєш собі, якщо ні – втратив сою «шашку». Перемагає той, хто забере більшу кількість «шашок».

Зимомо по хатах на «вечірках» грали в «кабак» (росіяни) [4]: – парубок та дівчина сідали спиною один до одного. Ведучій (суддя) давав команду та на рахунок «три» гравці повертали голову: якщо вони повернули голови в одну сторону; тобто один до одного – то повинні

були поцілуватися: якщо – ні – їх місце займала інша пара. Зафіксована гра «сусідка» («соседка») (росіяни) [4]: дівчина сідала поруч з парубком: а другий парубок намагався її «відібрати». Грали також в «фанти», «кольцо», та в «жмурки».

Однією з форм дошлюбного спілкування росіян Одещини були «посиделки», на яких грали в карти, різні ігри. Наприклад: «Голубки» [6]: грають двоє – парубок та дівчина. Вони сідають на стілець спинами один до одного і за командою оточуючих друзів повертають голови так, щоб зустрітися обличчями. Якщо зустрілись – повинні поцілуватися. Як бачимо, опис гри майже співпадає з грою в «кабак» [4]. «Ниточки» [6]: довгі нитки (їх кількість повинна співпадати з кількістю гравців) складають удвоє. Ведучий держить пучок ниток в місті згину. Парубки та дівчата беруться за кінці ниточок, потім ведучій відпускає нитки в місті згину і таким чином з'ясується: хто з гравців утримує одну й ту ж нитку, але за різні кінці. Така пара – парубок та дівчина повинні були поцілуватися. Однією з форм «посиделок» росіян були «посиделки на кукурузе» [6], на які збиралась молодь, щоб знімати зелене з кукурудзи. Якщо кому-небудь з парубків попадав червоний качан кукурудзи – це вважалось великою вдачею, бо він в такому випадку міг поцілувати будь-яку дівчину з присутніх.

Дуже цікавою формою святкового молодіжного дозвілля, а також однією з форм дошлюбного спілкування була «качеля» (гойдалка). Як відмічає О.Воропай, – звичай гойдатись на гойдалці був поширений на Херсонщині, південній Київщині, Таврії, Лівобережжі та Слобожанщині. За його описом, гойдалка являла собою досить просту споруду: закопували в землю два стовпи, вгорі з'єднували їх перекладиною, за допомогою залізних кілець чіпляли дві голоблі, до яких

внизу прикріплювали дошку. Гойдалка (на Одещині її називали – качеля) під час Великодня була центром розваги всього села: від самого ранку до пізнього вечора на перший, другий, третій (а іноді протягом тижня і навіть – місяця) день свят біля гойдалки (качелі) роїлись дівчата, парубки, діти, літні люди³. Як згадують інформатори, починали «ставити» качелю (гойдалку) за тиждень до Великодня [1-10]. У деяких заможних селян навіть була своя качеля [2, 6]. Вона стояла в дворі у «хазяїна», і на ній каталися «по четверо на доске» – «як розгайдають, аж підлітаєш»: четверо бажуючих покаталися одночасно сідали в ящики, які були підвішені на вірвочках. Іноді, й просто збиралися парубки та «при вогнищах» що в цих селах на Великдень «за городами будували качелю» [4, 5]. Було й так, що привозили качелю з райцентру [6]. На Одещині «качелі» (гойдалки) були досить різноманітними навіть в межах одного села [4, 5]: «кручені» та «доскові», деякі з них були розраховані на одночасне катання 15-ти осіб та розкручувались механічним засобом; деякі качелі були «на цепках» – на таких мали змогу кататися близько 10 осіб одночасно. Хлопці розкручували гвинт, за що мали право покаталися безкоштовно. На вулиці біля криниці іноді була «карусель». За можливість погойдатися треба було сплатити – робили це тільки парубки – сплачували крашанками або грошима. Стояла качеля приблизно місяць. На вулиці біля качелі на Великдень танцювали, співали пісень, грали в «катка» [2,6] – з гори скатували яйця (крашанки) в канавку – якщо два рази попадаєш в яйце, яке лежить в канавці та вибиваєш його – воно твоє, якщо не попав – виходиш, бо програв. Приносили з собою 2-4 крашанки, як програють, бігали додому щоб узяти ще. Великодня гойдалка була не тільки в селах, а і в містах. В Одесі, аж до 30-х

років нашого століття на Великдень була гойдалка разом з каруселлю на Куликовому полі, біля головного палацу (двірця). Сюди збиралася маса людей, а найбільш молоді. Літні люди на початку ХХ ст. за спогадами респондентів вважали за гріх катання на качелі. В деяких селах качелю перестали ставити за словами інформаторів «як прийшли колхозисти», але подекуди на Одещині вона зберігалася навіть до середини 50-х рр. Іноді ставили качелю під час святкування храмового дня – Храма (в кожному селі це свій день, наприклад в с. Мирне на Прасковею – 27 жовтня), але в цей день за можливість погойдатися не платили.

Дослідники вважають, що звичай гойдатися на гойдалці походить з сходу, де гойдалка була відома ще в стародавні часи. До слов'янських країн цей звичай міг прийти з Туреччини, бо саме в південних слов'ян, що були під турецьким впливом, гойдалка найулюбленіша весняна розвага. Тепер це тільки розвага, але в основі цього звичаю була мета очищатися повітрям від усього злого, що накопичилося за зиму. Хто очиститься – буде здоровий, хто не очиститься – буде хворіти. Намагалися злетіти на гойдалці якнайвище, щоб показати посіяному як зависоко та з якими темпами йому треба рости⁴.

Різнманітні ігри та розваги були своєрідними засобами дозвілля, спрямованими на вибір шлюбного партнера. У зв'язку з цим важко переоцінити їх значення в дошлюбному спілкуванні молоді. В наш час, коли історичні та соціально-економічні умови зазнали корінних змін, традиційні форми дозвілля, зокрема ігри та розваги в значній мірі втратили своє первісне призначення, однак їх естетичний, етичний потенціал та народознавчу пізнавальність варто активно використовувати при вивченні культурно-історичних процесів будь-якого регіону України.

¹ *Ковальчук О.В.* Українське народознавство. – К.: Освіта, 1994. – С. 122; *Кушнір В.Г.* Народознавство Одещини. – Одеса, 1998. – С. 114–119.

² *Петрова Н.О.* Традиційні форми дошлюбного спілкування молоді (за матеріалами етнографічних досліджень Одещини). // Записки історич-

ного факультету. – Випуск 4. – Одеса, 1997. – С. 37–41.

³ *Воропай Олекса.* Звичаї нашого народу (Етнографічний парис). – К., 1993. – С. 330.

⁴ *Воропай Олекса.* Звичаї нашого народу. – С. 330; *Кушнір В.Г.* Народознавство Одещини. – С. 118.

